مەولانا خالید

ڕووناکبیرێکی نوێ بۆ سەردەمێکی نوێ

بەشی دووەم و کۆتایی

محەمەد حەمەباقی

فێستیڤاڵی نێودەوڵەتیی (مەولانا خالیدی نەقشبەندی)

مەولانا، لەگەڵ گەڕانەوەی خۆیدا لە هیندستانەوە بۆ کوردستان، ئەو شیعرانەیشی هێنایەوە، کە لە ماوەی مانەوەیدا لە هیندستان، بەیادی نیشتمانەوە نووسیبوونیو دیسانەوەش لە وڵات، لەناو کۆڕو کۆبوونەوەکانی شیعر دۆستاندا، بەگەرمەوە لە ئامێزگیرانو دەستاو دەستیان پێکراو لەلایەن شاعیرانیشەوە کرانە دەستەچیلەو سەرمەشق[١٤]، بۆ هێنانەکایەی زەمینەی بزووتنەوەیەکی تازەی ئەدەبییو شیعریی، کە دواتر بەئەدەبو شیعری قەڵەمڕەوی بابان ناسراو (سالم)و (کوردی)، پێشەنگو دامەزرێنەرەکانی بوون.

بەڵام (مەولانا) بەرلەوەش سەفەری هیندستان بکاتو لە کوردستان دووربکەوێتەوە، بەهەمان هەستی بەکوڵەوە، شیعری بۆ خۆشەویستیی نیشتمانو سەروەرییەکانیو شەهیدانی نووسیوە، کە سەرلەبەری شیعری ئەم قۆناغەی، تایبەتن بۆ بۆنەی گەورەو کارەساتو ڕووداوی چارەنووسسازو خەمو شادیی خەڵکەوە، وەک ئەوەی شیعری بۆ ئیبراهیم پاشای بابان (؟-١٨٠٢ز[١٥])ی بناغەدانەری شاری (سلێمانی)و بۆ کوژرانی (سەلیم بەگی بابان-؟-١٨٠٦ز)ی برای ئەوڕەحمان پاشاو میرێکی تری بابانی، بەناوی: میر عوسمان (؟-١٨٠٦ز) نووسیوە[١٦]، کە ئەم دوو میرەی بابان، ساڵی (١٨٠٦ز)، لە نەبەردێکی زۆر جوامێرانەو کەم وێنەدا، هێرشێکی غافڵگیرانەیان بەسەرکردایەتی ئەوڕەحمان پاشا، کرۆدتە سەر بەشێکی زۆری سوپای والی بەغدا، لە نزیک زەریاچەی (زرێبار-مەریوان)و لە ماوەی تەنیا (١٠ دە) دەقیقەدا تێکیان شکاندوونو فەرماندەی سوپاکەیشیان (سلێمان کەهیا) بەدیل گرتووە[١٧].

ئـەم نەبەردە ئەوەنـدە دەنگیداوەتەوەو ئەوەندە سەرکەوتنی سیاسیو سوپایی بۆ میرنشینی بابانو تەنانەت بۆ میرنشینی ئەردەڵانو دەوڵەتی ئێرانیش هەبـووە، کـە دواتـر چ ئەمانوڵڵاخانـی ئـەردەڵان (٧٧٥-١٨٢٤ز)، بەسـەرکەوتنو شانازیی خۆیانیان ئەژمار کردووە. تەنانـەت ئەمانوڵڵاخانی ئەردەڵان، وێنەی ڕووداوەکانی ئەم نەبەردەی لەسەر دیواری ژووری میوانی تەلارەکەی خۆیدا دروستکردووە[١٨] و لەلایەن گەشتوەرانی بیانیشەوە ئاماژەی پێکراوەو باسی کراوەتەوە[١٩].

بەڵام پێدەچێ مەولانا خالید لە دوای گەڕانەوەی لـە هیندسـتان، کەمتـر خەریکی نووسـینی شـیعر بووبێو زۆرتر سـەرگەرمو سەرقاڵی ئەو پەیامەی بـووە، کە ئیتـر بەتایبەتیو بەیەکجاریـی خۆی بۆ تەرخانکردو سـەرومڕی ناوبانگو زایەڵەیشی هەر بەم پەیامە ناسرا.

ئەم پەیامەی مەولانا خالید، چی بوو؟!

بۆ وەڵامی ئەم پرسـیارە، دەبـێ ئاوڕێکی خێرا، لـە دواییـن گۆڕانکارییەکانـی بیروبـاوەڕی ئـەو ڕابەرانەی نەقشـبەندی بدەینەوە، کە مەولانا خالید، هەوێنـی بیروباوەڕیانـی بۆ کوردسـتان هێنایەوە.. هەرچەنـدە چەند سـەدەیەکیش بەر لە سـەردەمی (مەولانـا خالیـد)، تەریقەتـی نەقشـبەندی لە پێش پێکهاتنی دەوڵەتی سـەفەوییەوە (١٥٠١ز)، پەلوپۆی لـە کوردسـتاندا بڵاوببووەو لە هەندێ قۆناغیشـدا ڕووناکبیرانـی کـورد، لەڕابـەرە دیارەکانـی ئـەم تەریقەتە بوون، وەک نموونەی (فەتح عەلی کوردی)، کە ئینسـکلۆپیدیای ئیسـلامی، بەخەڵکـی (ئامێدی) یادداشـتی کـردووە[٢٠]و لەسـەرەتای پێکهاتنـی دەوڵەتـی سـەفەویدا، لەدەوروبـەری (قەزویـن)، وەک مریدێکـی چالاکی (عوبەیدوڵـلای ئەحرار)، ڕابەرایەتـی ئـەم تەریقەتـەی کـردووەو نەیارێکی نەترسی سەفەوییەکان بووەو هەر ئەوانیش لە کاتی هێرشـی ڕەشەکوژییاندا بۆ سەر سوننی مەزهەبو نەیارەکانیان، گرتوویانەو کوشـتوویانەو ئەم کاری ڕەشـەکوژیی سوننی مەزهەبیش، کە سەفەوییەکان لە سـەرەتای دەسەڵاتگرتنە دەسـتیانەوە، لەبەریان گرت زەنگی قەلاچۆکردنی مەزهەبی سوننی بوو، لە باکوورو خۆرئاوای ئێرانداو لەم شالاوەدا، تەریقەتی نەقشـبەندی-ش کەوتە بەر شـاڵاوی ڕاستەوخۆی سـەفەوییەکانو جێگەوپێگـەی لـە مەڵبەنـدە دێرینەکانیاندا پێ لێژکردنو ناچاری کردن بەرە بەرە مەڵبەندەکانیان بۆ (تەورێز)و (ورمێ) بگوێزنەوە، کە لە(ورمـێ)و ئاقاری ورمێدا: لەنگەرێکی درێژخایەنی گـرتو لـە ورمێشـەوە بەهەمـوو ناوچەکانـی کوردستاندا بڵاوبووەوەو لە ئاکامدا بەو هۆیەوە کە سـوڵتانەکانی(عوسـمانی)ش، سوننی مەزهەب بـوونو شـەڕی بەردەوامی سـەفەوییان کردووە، شاری (ئەسـتەموول)و هەندێ شوێنی قەڵەمڕەوی عوسـمانی، بکەنـە پەناگـەو مەڵبەنـدی چالاکییو.. دواتریـش لـە زۆر جێگەی ئاسـیای ناوەڕاسـتو هیندسـتاندا بڵاوببنەوەو چالاکییـان تێدا بنوێنن، کە دوای چەندین قۆنـاغو ئاڵوگۆڕی فیکریی بەردەوام بەسەر ئەم تەریقەدا، یەکێک لە شێوازە سەرەکییەکانی ئەم گۆڕانکارییانە، لە هیندسـتان، لەسـەر دەسـتی شـێخ ئەحمەدی سـەری هینـدی (١٥٦٣-١٦٢٤ز)، ناسـراو بە (المجدد)دا، شـەقڵ بگرێو پەلوپۆی بۆ (مەککە)و شوێنانیتر لێببێتەوەو لەم قۆناغە بەدواوە، ئەم تەریقەتە پێی وتراوە: نەقشـبەندی موجەدیدی، کـە ئایدیۆلۆژیایەکـی جیـاوازو خوێنێکـی تـازەی بەبـەر ئـەم تەریقەدا کـردەوەو لەهەمان کاتیشـدا ئـەو گیانـی گۆشـەگیرییو تەریکییـەی لـە خۆی داماڵـی، کـە ڕابـەرانو پەیڕەوکارانی پێشـووتری ئـەم تەریقەتـە، بەتەنگ کێشـەکانی ڕۆژانەو خەمو خۆزگەکانی خەڵکەوە نەبـوون، چونکە ئەم ڕابەرە: (ئەحمەدی سـەری هیندی) پێی وابوو، بۆ کارکردنە سەر بیروباوەڕی دەسـەڵاتدارانو فەرمانڕەوایانو ڕێنوێنـیو ئامۆژگاریـیو ڕازیکردنیـان، بـۆ چاکـەو خزمەتـی خەڵک، دەبـێ پردێـک لەگەڵیاندا هەڵبەسـترێو لەم پێناوەشـدا، نامەیەکی زۆری بۆ ئـەو فەرمانڕەوایانـەی مەغولیی نـاردووە، کە لەو کاتـەدا حوکمی هیندسـتانیان کردووەو لـە ئاکامدا

بەباری سەرنجی خۆی قایلی کردوون. شان بەشانی ئەم نامانەش کە بۆ فەرمانڕەوایان دەنووسران، هاوکات بیروباوەڕو باری سەرنجی خۆیانیش پوخت دەکردەوەو لە شێوەی (نامە)و (نووسین)دا، بەپەیڕەوکارانی خۆیانیان دەگەیاندو بەمەش و لە ڕێگەی ئەم نامانەوە، مشتومڕو لێکۆڵینەوەی فیکریی تێروتەسەل دەهاتەگۆڕێ.. بەمجۆرە ئەم تەریقەتە، لەسەردەمی ئەحمەدی سەری هیندیدا، ڕۆڵێکی گرنگو بەرچاوی بەخۆیەوە دیوەو بەرەو کاملبوونو گەشانەوەو ڕەگوریشە داکوتانو خۆ ڕزگارکردن لە سێبەری جێپەنجەی ڕێبازەکانیتر هەنگاوی هەڵگرتووەو بەردەوام جەماوەری زۆرتری لێ ئالاوە، کە دواتر لەسەردەمی (شاعەبدوڵلای دەهلەوی)ی، مامۆستاکەی (مەولانا خالید)دا، خانەقاکەی لە هیندستان، بۆتە مەڵبەندێکی سیخناخ لە قوتابیانی ئاسیاو ئەفەریقا[٢١].

***

مەولانا بۆ بەئەنجام گەیاندنی پەیامەکەیشی، قەڵەمڕەوی بابان بەگشتیو بەتایبەتیش پێتەختە تازەکەیان: شاری (سلێمانی)ی هەڵبژارد.

هەڵبژاردنی شاری (سلێمانی) لە لایەن مەولانا خالیدەوە، بۆ ئەوەی بیکاتە بنکەو مەڵبەند، بۆ بڵاوکردنەوەی پەیامەکەی، کارێکی ئەوپەڕی هۆشیارانەو (شاریی)انە بووە، کە ئەگەرچی شاری سلێمانی لەو کاتەدا (لەباری تەمەنەوە) تازەترین پێتەختی نێوان هەموو میرنشینەکانی کوردستان بووە، بەڵام هەر لەبنەڕەتو مەبەستیش لە دروستکردنی، بۆ ئەوە بووە ببێتە پێتەختێکی بەمانای وشەی ئەو ڕۆژگارە: هاوچەرخ، چونکە لە پاڵ ئەوەدا، کە هەر زوو ناودارترین زانایانو ڕووناکبیرانی ئەو سەردەمەی کوردەوارییان لە هەمووولایەکی کوردستانەوە بۆ بانگهێشتن کردووەو تەکیەو خانەقاو مەدرەسەیان بۆ کردوونەتەوە، هاوکات خاوەن پیشەو جووتیارو سەربازیشیان لە هەموو ناوچەو هۆزی جیاجیای کوردستانیان تێدا نیشتەجێ کردووە.

بەڵام قەڵەمڕەوی بابان، لە پێش سەفەری مەولانا بۆ هیندستانو دوای گەڕانەوەیشی، لەوپەڕی پشێوییو داپڕانو دواکەوتوویدا بووە، چونکە شەڕی چەندین سەدەی شیعەو سوننی نێوان هەردوو دەوڵەتی ئێرانو عوسمانیو شەڕی ئەم دوودانەش لەگەڵ دەوڵەتی ڕووس لەلایەک، کە لەهەموویاندا کوردیان بەناوی (جیهاد)و (غەزا)وە بۆ بردوونو لە پاڵ ئەمانەشدا شەڕی میرنشینەکانی ئەردەڵانو بابانو ئاژاوەو ناکۆکی نەپساوی نێوان ئەندامانی بنەماڵەی بابان لەسەر دەسەڵات لەلایەکی ترەوە، ببوونە سۆنگەی تێکدانی ژیانی کۆمەڵایەتیو داتەپینی ئابووریو بارێکی گران، بەسەر ئەستۆی دانیشتووانەوەو خەڵکەکەی بەجۆرێک وەڕسو بێزارو هەراسان کردبوو، کە بەدوای دەرەتان، چارەسەرێکدا دەگەڕان، بۆیە کە مەولانا خالید بۆ کوردستان گەڕایەوەو بانگەوازی بۆ ڕێبازە تازەکەی بەناو خەڵکدا بڵاوکردەوە، خەڵکەکە وەک بانگەوازێکی ڕزگارکەر بەپیرییەوەچوونو پێشوازییان لێکرد، بەتایبەتیش چینی جووتیارو توێژی بازاڕییو پیشەگەران، کە شەڕی خوێناوییو بەردەوامی ناوچەکە، ژیانی لێ شێواندبوونو زیانی لەبەرژەوەندییەکانیان دەدا.. بەمجۆرە مەولانا خالید لە ماوەیەکی زۆر کورتدا، بنکەیەکی جەماوەریی زۆر بەربڵاوی پێکهێنا. بەتایبەتیش ئەگەر لێرەدا ئەوەمان لە یادبێ، کە مەولانا لە هۆزی (جاف)ەو ئەم هۆزەش لە سالی (١٦٣٨ز) بەدواوە، کە تیایدا سوڵتان مرادی چوارەم (١٦٢٣-١٦٤٠ز)، بەغداو شارەزووری گرتو پاشان بەگوێرەی ڕێکەوتننامەی (زەهاو-١٦٣٩ز)، ئەردەڵانیو پیرەوانی (ئەهلی هەق)، چوونەوە ناو قەڵەمڕەوی ئێران، بەشێکی زۆر لە جافی (جوانڕۆ)ش ڕژانە (شارەزوور)[٢٢]و بەمەش هۆزی جاف (بەئێستاشەوە) بوونە تاقانە هۆزی گەورەو بەدەسەڵاتی شارەزوور، کە دواتر بووە پێتەختی بابانو ئەورەحمان پاشای بابانیش لە یەکەمین قۆناغی گرتنە دەستی فەرمانڕەوایەتی باباندا و بۆزیاتر بەهێزکردنی دەسەڵاتی خۆی لە

شارەزووردا، خزمایەتییەکی سیاسی لەگەڵ یەکێک لەگەورەترین سەرۆک هۆزی جاف، واتە: لەگەڵ کەیخوسرەو بەگی جافدا دروستکردو خوشکێکی خواستووەو بەهۆیەوەو لێرە بەدواوە هۆزی جاف، چ لە کاروباری میرنشینەکەو چ لە سوپای باباندا بەشدارو هەمەکارەی گەورەبوون[٢٣]و بەپێی قسەی (کلودیوس جێمس ریچ)، چوار هەزار پیادەی جاف، لە سوقای باباندا بوون[٢٤]. کە بێگومان ئەم هێزە، بڕبڕەی سوپای بابانیان پێکهێناوەو وەک ڕووداوەکانیش بۆمان دەگێڕنەوە، هەر نەبەردێکی سوپای بابان، هێزی (جاف)ی تێدا ئامادەبووبێ، تیایدا سەرکەوتووبووەو هەر کاتێکیش ئەم هێزەی جاف، پشتی لە بابان کردبێ، تیایدا تێکشکاوە. لەبەرئەوە ئەم هێزە گەورەیە پشتیوانییەکی یەکجار بەهێزی (مەولانا خالید)یش بووەو ئەوەندەی ملکەچی فەرمانەکانی میرانی بابان بوون، ئەوەندەش گوێڕایەڵی مەولانا خالید بوونو وەک زاناو ڕووناکبیرێکی گەورەی هۆزی خۆیان بۆیان نواڕیوەو شانازییان پێوە کردووە.

سەرباری ئەو هەموو شەڕو ململانێو ناکۆکییەی (وتمان) لە ناوچەکەدا بوون، بەڵام مێملّو بەربەستێکی تری پەتەوی بەردەم تەریقەتی نەقشبەندی، کە پێشتر لە ناوچەکەدا بوو، تەریقەتی (قادری) بوو، کە زانای گەورەو ناودار شێخ مارفی نۆدێ (١٧٥٣-١٨٣٨ز) ڕابەرایەتیی دەکردو بەو هۆیەشەوە کە ئەم تەریقەتە زۆر دەمێک بوو ڕەگوڕیشەی لە هەرێمەکەدا بووەو لەگەڵ سەرانو کاربەدەستانی بابانیو عوسمانیدا سەروپێوەندی بەهێزی هەبووەو هاوکاتیش گەڕانەوەی مەولانا خالیدو بڵاوبوونەوەی خێراو بەرفراوانی تەریقەتی نەقشبەندی، بەمەترسییەکی گەورەو ڕاستەوخۆی، بۆ سەر خۆی زانیوە. بۆیە هەر زوو تەریقەتی (قادری) کەوتۆتە نەیارییو زمان لێدانو ڕاپۆرت نووسین، لای میرانی بابانیو عوسمانیو پیاوانی ئایینیو تەنگ پێهەڵچنینی مەولاناو ناوزڕاندنی بەکافرو مولحیدو زەندیقو هەڕەشەو تەقەللای تاڕادەی تیرۆرکردنی..

هەموو ئەمانەش بوونە هاندەری ئەوەی تەریقەتی نەقشبەندی، لەلایەن جەماوەری دژ بەو سیستەمە چەقبەستووە، وەک تاقانە ئەلتەرناتیڤو وەک هەڵوێستێکی دژ بەزوڵمو بێدادیی وەربگیرێ. بەتایبەتیش کە (مەولانا)، لایەنگرو پەیڕەوکارانی خۆی، بەوە پەروەردە دەکرد، تا ڕاستەوخۆ نەبنە پاشکۆی هیچ کام لەو دوو دەوڵەتەی عوسمانیو قاجاریو هەر ئەم هەڵوێستەی مەولانا خالید، لای والییەکانی (عوسمانی)یش لە مووسڵو بەسرەو شامو بەتایبەتیش لە بەغداد، پشتیوانیی لێ بکەنو بەنزیک و هەڵوێستی خۆیانی بزاننو ببنە دۆستو مریدی، چونکە ئەوانیش کەمو زۆر، حەزیان لە جێبەجێکردنی کتومتو بێ سێودووی فەرمانەکانی بابی عالی نەدەکردو پێیان خۆش بوو جۆرێک لە سەربەخۆییو ئازادی خۆیان پێڕەو بکەن.. جگە لە کۆکردنەوەی زۆرینەی ناودارترین زانایانو ڕێبەرانی ئایینی لە هیندستانو ئێرانو ئەفغانستانو تورکیاو عەرەبستانەوەبەگشتیو بەتایبەتیش لە هەموو ناوچە جیاجیاکانی کوردستانەوە، وەک: کۆیە، کەرکووک، هەولێر، ئاکرێ، شەمزینان، هەکاری، ئورفە، دیاربەکر، سنە، سابڵاخ، هەورامان.. لە خانەقاکەی خۆیدا کە لەو کاتەدا خانەقاکەی مەولانا خالید لە (سلێمانی)، یان شاری سلێمانی بەهۆی خانەقاکەی مەولانا خالیدەوە، ببووە درەوشاوەترین ئەلبوومی کوردستانێکی بچووک، بەهەموو فەرهەنگە جیاجیاو زاراوەو بن زاراوەکانییەوەو لە ئاکامیشدا هەر لەم فەرهەنگو دیالیکتە تێکەڵەیەش، زەمینەو کەشو هەوا، بۆ سەرهەڵدانی دیالیکتی ناونجیش ڕەخسا، واتە: ئەو دیالیکتەی کە (نالی)و هاوڕێکانی، شیعریان پێ نووسییو ئەمیش وەک بانگەوازەکەی مەولانا، زۆر بەخێرایی دەستی بەتەنینەوە کرد.. سەرباری ئەوەی کە هەر لەم خانەقایەی مەولاناوەو لە ڕێگەی ئەو زانستخوازانەی لە خانەقاکەی مەولاناوە، بۆ هەرێمو شارەکانی خۆیان دەگەڕانەوە، فەرهەنگ زانستی نوێی خانەقاکەی مەولانایان بۆ سەرتاسەری کوردستان بردۆتەوەو فێرخوازانی تریشیان پێ

پەروەردەو گۆش کردووەو هەندێکیشیان بوونەتە ڕابەری میللیو شۆڕشگێڕی بەنامیَ، دژی زوڵمو زۆرداریی فەرمانڕەوایان.. کە هەموو ئەم کارانەش، هەر لە سەرچاوە ڕوونو لەبن نەهاتووەکەی خانەقاکەی (مەولانا خالید)ەوە هەڵقوڵاونو هەمووشیان لە ماوەیەکی زۆر کورتی تەمەنی کارکردنی مەولانادا بەڕێخران.. بەواتایەکیتر: ئەوەی مەولانا خالید، لەدوای گەڕانەوەی لە هیندستان، وەک ڕووناکبیرێکی ڕیفۆرمخوازی ئیسلامیی، لە ماوەی (٨-٩) ساڵ کارو ئیرشادکردنی پچڕپچڕیدا، لە ناو قەڵەمڕەوی میرنشینی بابانو دەرەوەی میرنشینەکەدا ئەنجامیداو چەندان بزووتنەوەی هاوتەریبی، وەک: بزووتنەوەی شیعرو زمانو فیکرو ڕەخنەو دیالۆگی نوێی لێکەوتەوە، نە بە هیچ زانکۆو دامودەزگایەکی فەرهەنگییو زانستیی دەکراو نە لە هیچ سەردەمێکی پێشووتری کوردستاندا، بزووتنەوەی فیکرییو فەرهەنگیی ئاوا ئیقلیمگیرانەی کوردستان ڕوویداوەو نە ئاواش خێرا، ڕەنگدانەوەو ئەنجامی بەرچاوی هەبووە.. لە کاتێکدا ئێمە دەزانین خستنەڕێو ئەنجامدانی بەرنامەو پرۆسەی فیکرییو فەرهەنگیی، زۆر درەنگ ئەنجامیان دەردەکەوێو ئەگەریش سەربگرێو دەربکەوێ، دەبێ لە کەشوهەواو کۆمەڵگەیەکی ئارامو سەقامگرتوودا، ئەنجام بدرێ.. کەچی ئەوەی لەمانەش زیاتر جێی ڕامانو سەرسوڕمانە، (مەولانا) ئەم بزووتنەوە نوێیەی لە کەشوهەواو داروبارێکی زۆر سەختو جەنجاڵو داپڵۆاو تێکچڕژاودا ئەنجامداوە، کە تیایدا بەردەوام لەشکرکێشییو شەڕو بەیەکداهەڵپژانی سوپای ئێرانو عوسمانیو سەرانی بابانیش لە ناوخۆیاندا، هەرێمەکەیان شەڕاویی کردووەو بۆ بردنەوەی ئەم شەڕانەش، هەمیشە پێویستییان بەزۆرترین ژمارەو کۆمەڵی چەکداربووە، کە ئەم ژمارە چەکدارەش، هەمیشە بریتیی بوون لە سەرانی عەشایەرو دەستوپێوەندی نەخوێندەوار (نەک خوێندەوار)و هەر ئەمانیش لە ئاکامدا بڕیان لەسەر

چارەنووسی شەڕەکانو تەرازووی هێزەکان داوەو بەمەش هەمیشە ڕۆڵی خوێندەوارانو ڕووناکبیران، لە خانەی لەبیرچوونەوەو پەراوێزو پاشکۆیەتیدا بووە.. کەچی مەولانا لەم هەلومەرجە جەنجاڵەدا، توانی ببێتە حەقیقەتو گوشارێکی تازە بابەتو ڕەخنەی بابەتییانە، لە سیستەمی بەڕێوەبردنو دیدیان بگرێتو پێشنیارو هەڵوێستو دیدی ڕووناکبیرانەیان پیشان بداتو دەسەڵاتدارانی ئەو سەردەمەی وا لێکرد، بەچاوی ڕێزو گوێ لێگرتنەوە، حساب بۆ دیدو هەڵوێستو پێشنیاری خوێندەوار بکەنو لەبەردەمیدا بچەمێنەوە، کە ئەم ڕێزلێنانە، لە پلەوپایەی مەولانا خالید، ڕێزلێنان نەبوو لە لەشکری زۆرو چەکی مەولانا خالید، بەڵکو ڕێزلێنان بوو لە پلەوپایەو ڕووناکبیرانەو نیشتمانپەروەرانەی مەولانا خالید. هاوکات ڕێزلێنان نەبوو لە پلەوپایەی ڕووتی ڕابەرێکی ئاییِنی وەک مەولانا خالید. ئەگینا هەر لەو ڕۆژگارەدا، کە دەسەڵاتدارانو فەرمانڕەوایان، ڕێزی بێ سنوور لە مەولانا دەگرن، ڕابەری تری گەورەی ئایینی، لە سلێمانیدا دەژی.. جگە لەوەی ئەوەندەی پێوەندی بەڕێزلێنانی سەرانی بابانەوە هەبێ لە مەولانا خالید، ئەوەندەش لێی دڵنیان، کە بارتەقای هەموویان، دڵسۆزو خەمخۆرو بەتەنگەوەهاتووی یەکێتییو سەرکەوتنو سەروەریی میرنشینی بابانەو لەم بوارەدا (بۆ وێنە) لە کاتێکدا میرێکی بابانی وەک ئەورەحمان پاشا، کە زۆرینەی ململانێو شەڕەکانی ئەم قۆناغەی، لەگەڵ والییەکانو سوپای عوسمانی (واتە: لەگەڵ لەشکری ئیسلامو خەلیفەی ئیسلامدا) بووەو ئەگەر مەولانا بەپێودانی لێکدانەوەی ئیسلامییانە، هەڵوێستی وەربگرتایە (کە لایەکیان ئیسلامو لایەکەی تر: شۆڕشگێڕێکی یاخی کوردە)، دەبوو پشتیوانیی لە خەلیفەی ئیسلام بکات، کەچی مەولانا خالید پشتیوانیی لە شۆڕشگێڕە کوردەکە (ئەورەحمان پاشا) دەکاتو شیعری شانازیی پێوەکردنی بۆ دەنووسێ![٢٥].

پەراوێزەکان:

١٤. بۆ زیاتر زانیاریی، بنوارە: دیوانی سالم، چاپخانەی کوردستان، هەولێر، چاپی دووەم ١٩٧٢، ل٣٠.

١٥. معتمدی، دکتر مهیندخت، مولانا خالد نقشبندیو پیروان طریقت او، انتشارات پاژنگ، تهران ١٣٦٨ش، ص٢٩، هەروەها یادی مەردان، بەرگی یەکەم، ل٥٨٤، هەروەها: مستەفا، نەوشیروان، میرایەتی بابان لە نێوان بەرداشی ڕۆمو عەجەمدا، چاپی دووەم، چاپەمەنی خاک، سلێمانی ١٩٩٨، ل١١٠.

١٦. یادی مەردان، بەرگی یەکەم، ل٣٠١، ٤٩٥.

١٧. حەمەباقی، محەمەد، میرنشینی ئەردەڵان، بابان، سۆران لە بەڵگەنامەی قاجاریدا، چاپەمەنی ئاراس ٢٠٠٢، ل٥٢.

١٧. گەشتنامەی کلودیوس جیمس ریچ بۆ کوردستان، وەرگێرانی لە عەرەبییەوە بۆ کوردی، محەمەد حەمەباقی، چاپی سێیەم، چاپەمەنی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٢، ل١٨١، ١٩٦.

١٨. سەرچاوەی پێشوو، ل١٨١، ١٩٦. هەروەها: پ.ام. ژوبر، مسافرت به ارمنستان وایران، ترجمەی محمود صاح انتشارات چهر، تبریز، سال چاپ، ص٢٥٠-٢٦٢.

١٩. دائره المعارف الاسلامیه، مجلد٧، ص٩٣٥، طبعه بریل هولندا ١٩٩٣. هەروەها: فتح الله جرجیس، مبحثان علی هامش ثوره الشیخ عبیدالله النهری، الطبعه الاولی، ستوکهولم ٢٠٠٠، دار الشمس للطباعه، ص١٨٠.

٢٠. فتح الله، جرجیس، مبحثان علی هامش ثوره الشیخ عبیدالله النهری، ستوکهولم، ٢٠٠٠، ص١٨٧.

٢١. بۆ زیاتر زانیاریی لەم بارەیەوە بنوارە: مشیر الدوله، میرزا سید جعفر مهندس باشی (رساله تحقیقات سرحدیه)، به اهتمام محمد مشیری، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، تهران ١٣٤٨ش.

٢٢. گەشتنامەی ریچ بۆ کوردستان، ل١٢٧.

٢٣. هەمان سەرچاوە، ل١١٩.

٢٤. یادی مەردان، بەرگی یەکەم، ل٢٣.

٢٥. پێشتر ئاماژەمان بەم شیعرەی مەولانا کرد، کە بۆ ئەورەحمان پاشای بابانی نووسیوە.

سەرنج:

* ئەم وتارە لە فێستیڤاڵی نێودەوڵەتیی (مەولانا خالیدی نەقشبەندی)دا خوێندرایەوە، کە لە ڕۆژانی (٢٧ تا ٢٠٠٩/٤/٢٩) لەشاری سلێمانی سازکرابوو.

* بەشی یەکەمی ئەم وتارە لە ژمارەی ڕابردوودا بڵاوکرایەوە.